

ՄԱՍԻՍ

Շ Ա Բ Ա Թ Ա Թ Ե Ր Թ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԳԻՏԱԿԱՆ

50^{րդ} ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 17

(ԵՐԿՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆ)

28 ԱՊՐԷԼ 1901

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

«ԳԱՄԷԼԻԱԶԱՐԻ ՏԻԿԻՆ»Ը Տ. Ա.

ԳՐԱԽՍՍԱԿԱՆ

Հայերենն նոր բարգմանութիւն մը Լաֆօնքենի առակներուն . ԳՐ. ՄԱԼԽԱՍ

«ՆՈՐԱՎԷՊ»ԻՆ ՇՈՒՐՋԸ Կ. Ս. ԻԻԹԻԻԺԵԱՆ

» » Տ. Ա.

ՔԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սիրոյ լեզուներ. Ե. ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

Այն վարդերուն պէս Մ. ԱՃԷՍԵԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԷՆ . Ասլանսեանի վրայէն օղագնացութիւն . ՆՕՏԱՐ

ՍԽԱԼԸ ՈՐ ԿՈՂՄՆ Է Մ. ՆԱԹԱՆԵԱՆ

ՔԱՐԱՑԱԾԸ (Աւանդապէս) ԱՇՈՒՂ

ՀԱՍՑԷ

درعليه ده غلظه ده «ماسيس» غزته سى اداره سى

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՄԱՍԻՍ» Ի

Կ. Պոլիս, Ղաշաքիս, Նորասունկեան խան

Rédaction de la Revue MASSIS

Galata, Constantinople

Մասիս շաբաթաբերքի տարեկան բաժանորդագրինն է Կ. Պոլսոյ համար ՔԱՌՍՈՒՆ ղրգ. եւ գաւառներուն համար ՅԻՍՈՒՆ ղրգ., կանխիկ վճարելի : Արտասահման 12 Ֆրանք կամ 5 բուլլի : Թղթասարական ծախսը խմբագրութեան վրայ է : Վեցամսեայ կամ եռամսեայ բաժանորդագրութիւն չընդունուիր : Բաժանորդագրութիւնները կը սկսին ամեն ամսոյ մէկէն :

Մասիս հրապարակ կ'ելլէ ամեն շաբաթ առտու, եւ կը գտնուի Բերայի բոլոր ծխաւաճառներուն ու Պահէ-Գաբուի ջրավաճառներուն խանութները, ինչպէս նաեւ Ղալաթիոյ, Պոլսոյ եւ բոլոր արուարձաններու լրագրավաճառներուն հոյ :

Ձեռքէ կը ծախուի ՀԱՏԸ 40 ՓԱՐՍՅԻ

Գ. ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

Ոսկեղէն

ԲԱՆԱԼԻ ԱՆԳԼԻԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ

Քերական, Ընթերցարան, Քերականութիւն, Բառագիտութիւն, Ասուգարանութիւն, Շարադրութիւն եւ Խօսակցութիւն

Երկար տարիներէ ի վեր Անգլիերէն լեզուն սովորելու համար մեր գործածած միակ դասագիրքն է այս որ մեծ խնամով սրբագրուած և մէկ հատորի մէջ ամփոփուած հրապարակ ելած է մաքուր տպագրութեամբ և զեղեցիկ ձևի մը տակ :

ԳԻՆ 15 ՂՐՇ.

Կը գտնուի բոլոր գրավաճառաց քով : — Կեդրոնատեղին է Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ վաճառատունը, Թիւ 27, Յինճանճըլար Եօգուշու, Կ. Պոլիս :

ՌՕՍԻԱ — ROSSIA

Ա.ՊԱՂՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
ՀՐԴԵՀ, ԿԵԱՆՔ. ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆՔ, ԱՐԿԱԾՔ

1898 տարւոյ մէջ գանձուած ապահովագրիւններ	34,775,642 Ֆրանք
Երաշխաւորութեան գումար	121,765,333 »
1881էն ի վեր ապահովագրեալներուն վճարուած	164,172,000 »

Կեդրոնացեղի, Ղալաթիոյ Բարափին վրայ, Մաքսան հին տեղը
Ընդհ. Քննիչ Ընդհ. Գործակալ
Ա. ՀԻԻՐՄԻԻԶ ԹԷՈՏՈՐ ՌԷԲԷՆ

ՄԱՍԻՆ

50^{րդ} ՏԱՐԻ

— 28 ԱՊՐԻԼ 1901 —

ԹԻԻ 17

ԳԱՄԵԼԻԱԶԱՐԴ ՏԻԿԻՆԸ

Քսանդրինը տարի ետքը Գամելիազարդ Տիկինը երկրորդ ապագրութեան կ'արժանանայ մեր մէջ։ Առաջին անգամ հրատարակուեցաւ 1872ին, Յովհաննէս Աճէմեանի թարգմանութեամբ։ Այս անգամ, թարգմանիչն է Պետրոս Ատրուներ, եւ հրատարակիչը Ն. Կ. Պէրպէրեան։ Եթէ «Գրախօսական» մը ըլլար գրելիքս, — ճիշդ մը զոր Գուրեան Սրբազանէն եւ Յովհ. Գաղանձեանէն ետքը՝ ձեռնհասութիւն մը կ'ընկերէր կը սկսի այսօր Մալխի մէջ Գր. Մալխաս, — առջի տողէն պիտի ըսէի թէ, Տիւմա Որդիի այս գեղեցիկ վէպին երկրորդ թարգմանութեան հայերէնը՝ իր նախորդին հետ բաղդատմամբ՝ կոկուած, պարզուած ու գեղեցկացած չէ նոյն համեմատութեամբ ուրով մեր այսօրուան գրած աշխարհարարը կը տարբերի աւելի քան քառորդ դար առաջ գրուածէն։ Եւ եթէ նախորդ թարգմանիչը Մարկիի Կոթիկի բերանը սա սճով խօսակցութիւններ գնեւ կուտար — «Վասնզի դուզնաքեայ կասկածն իսկ կարող է մեծ աղէտ հասուցանել ինձ» — եւ Արման Տիւմալի բերանը — «Միով բանիւ, Մարգարիտ» եւլն, արդի թարգմանիչն ալ չի վարանիր ըսել տալով վէպին դիւցազնութիւնը — «Իրաւ է, մենք դիպուածի արարած քս» եւ կամ «Ինձի պէս աղջկանց չորքն գտնուողներն նոցա ամենափառք խօսքերը կը խմբեն» եւայլն։ Աչքի առջեւ բերեւով այն վճիռ ու գրաւիչ լեզուն որով գրուած է գիրքը Քրանսերէնի մէջ, խօսակցութիւնները մանաւանդ՝ իրական խօսակցութիւններու պէս պարզ ու բնական, կը

մտածեմ թէ ինչո՞ւ հայերէնի մէջ ալ ճիշդ մը չէ եղած անոր հետեւելու եւ կ'ուզուի անպատճառ «Վարք Սրբոց»ի լեզուով խօսող կիսաշխարհիկ կիին մը ներկայացնել ընթերցողին։ Ծիշա, ինչպէս որ մեր գերասաններէն շատերը եւրոպական թատերաստղերու ներկայացման մէջ կը պատկերացնեն տիպարներ որոնց շնորհ աւելի պիտի նմանէր վարդապետական քարոզի մը շնորհն ու երեւոյթը՝ վարժապետի մը շարժումներուն։ Ասոր ամէնէն ցայտուն մէկ օրինակը տեսանք Գատրգիւղի թատրոնին մէջ, ութը տարի մը կայ, եթէ չեմ սխալիր։ Արտասովոր երեկոյթ մը կազմակերպուած էր որուն յայտագրին մաս կը կազմէր նաեւ Գամելիազարդ Տիկինին էն յուզիչ մէկ արարուածը։ Տիկին Սիրանոյշ, որ ետքէն այնքան գնահատուեցաւ Պազուրի բեմին վրայ, ստանձնած էր Մարկիի դերը, եւ իրեն ըսելիք չիկար։ Բայց Առմանի դերը սկանակի մը վիճակուած էր։ Երբ կարգը եկաւ Ա. Տիւմայի թատերաստղին, վարագոյրը չէր բացուէր։ Ներսը, բեմին վրայ, շնորհներ կային, եւ հարկ եղաւ որ նուագաւորներու խումբը երկրորդ հատուած մըն ալ նուագէ։ — Անցողաբար, նշմարեցի այն գիշերը, որ Գատրգիւղիները որոնք «Ընտրեւազայն բազմութեամբ» եկած էին, Բերայիներուն պէս չէին աճապարեր, ոտք ու ծափ զարնելով։ Առեւտրական դասի պատկանող մարդերու խորքը թատերաստանին մէջ ալ նոյնը կը պահէին, առանց ո՛ր եւ է անհամբերութեան նշան ցոյց տալու իրեն հանդիսատես։

Մինչեւ իսկ կիններ կային որոնք օթեակին յառաջակողմը նստած էին այնպէս՝ ինչպէս վաճառական մը կը նստի իր գրասեղանին առջեւ :

Վերջապէս վարագոյրը բացուեցաւ ու վա-
յելչապէս հագուած Մարկրիդ Կօթիէի գէմ-
տեսանք Առման Տիւփալ մը որուն ողտոյտ
կը թափթփէր վրայէն ու թեւերը՝ մանշիթէ
զուրկ՝ ողորմելի աղքատութիւն մը ցոյց կու-
տային : Ի զուր , ինչո՞ք աղան կոմսերու եւ
դուքսերու մրցակից ներկայանալ կը ձգէր
իր դերով եւ բազումները կը կարկառէր «Կը
սիրե՞մ գրեզ, Մարկրիդ» գոչելով , մերկ դա-
տակները , հագուստին լայն թեզանիքներուն
մէջէն , բարեկեցիկ երիտասարդի մը գաղա-
փարը չէին տար իր վրայ ու խնդուքներ ա-
ռաջ կը բերէին :

Միջնարարին , հարցուցի բարեկամի մը որ
չարաթններէ ի վեր յոգնած աշխատած էր այս
ներկայացումը կազմակերպելու , տոմսակները
գետեղելու , եւ այն գիշերն ալ ինք կը վա-
րէր ամէն բան , թէ ի՞նչ էր յապաղումին եւ
ներսի չնկոյցին պատճառը :

— Զգէ՛ , ըսաւ սրտնեղած , վերջին վայր-
կեանին իմացուցին թէ Առմանի գերը կատա-
րող դերասանը . . . ողտոյտ չունի եղբր ու
հարկ եղաւ մօտիկ տուն մը մարդ խրկել եւ
հատ մը ճարել , Գոնէ աւելցնէին թէ մանշիթն
ալ կը պահուի . չափիկ մըն ալ բերել կուտա-
յինք :

Բայց խօսակիցէս աւելի՝ Տիկին Սիրանյոյը
սրտնեղած էր որ չի կրցաւ իր տարրին մէջ
գտնուիլ այն գիշեր . իր դէմը գտնուող Առ-
մանը պարզապէս կը շփոթեցնէր զինքը ու
ջիղերը թունդ կը հանէր : Առմանի կացութեան
մը մէջ Ադամեանն ալ գտնուեցաւ անգամ մը .
Կովկասէն վերադարձին , Քիմ դերասանը պի-
տի ներկայացնէր Թէփէ-Պաշլի թատրոնը .
տարիներէ ի վեր Պիտիէն բացակայ՝ տաղան-
դաւոր արուեստագէտը անսովոր հետաքրք-
րութիւն մը առաջ բերած էր , մանաւանդ ա-
նոնց համար որոնք առաջին անգամ պիտի տես-
նէին զինքը . ամէն թաղերէ հանդիսականներ
եկած էին այդ մաղիկներն . ներկայացումէն
քիչ առաջ դայի իր ձեռքը սեղմել իր խցի-
կին մէջ . արտում տիտուր գտայ զինքը : —

«Ի՞նչ ունիք , Պարոն Ադամեան» : — «Ոչինչ ,
բարեկամս , ոչինչ , պատասխանեց յուզմուն-
քով մը որ դերասանական ըլլալուն համար՝
բոլորովին կեղծ չէր . այն համակրելի ու վարժ
դերասանուհին որ պիտի կատարէր Քիմ դե-
րասանին սիրահարուած մանկամարդ ու գե-
ղանի հարուստ տիկնոջ դերը , հիւանդացել
է . եւ երեւակայեցէք որ նրա տեղ բերել են
մի տարէց կին որ ո՛չ միայն իր դերը չէ սո-
վորած , այլ եւ բմբուս մը չունի . անհրա-
պոյր մի արարած որուն առջեւ , պահ մը
վերջը , պէտք է ծնրադրեմ ու սիրոյ վրայ
խօսիմ» :

Եւ արդարեւ , առաջին արարուածին կի-
սուն , Քիմ դերասանը , աշխոյժ ու սիրուն ե-
րիտասարդ մը , երբ ընդունեց այցելութիւնը
«հարուստ , մանկամարդ ու գեղանի» տիկնոջ
որ գաղտագողի եկած էր իր սիրտը բանալու ,
իր դէմը գտաւ կին մը որ բոլորովին ներհակ
դէմք մը կը ներկայացնէր ու խապոտ բա-
ցազանչութիւններով կը պատասխանէր Ա-
դամեանին թովիչ շրթունքներէն ելող սիրա-
յին անոյշ խօսքերուն :

* * *

Դաւեղիազարդ Տիկինն նոր թարգմանու-
թիւնը յառաջարան չունի : Անո՞ր համար
արդեօք որ հրատարակիչը հարկ չի տեսներ
ընթերցողները նախապատրաստելու որ չի գայ-
թակղին , մինչդեռ լուսահոգի Աճէմեանը հա-
կառակը մտած էր , երկար նախարան մը
գրելով որ կը սկսէր սապէս .

«Զմատեանս բանալով՝ կ'աղաչեմ իսկոյն
չդատապարտես զայն , ու արհամարհանօք
մէկդի չնետես» : Ու չէր քաշուեր աւելցնել
թէ «պիտի օրհնես զի» այս սրտաշարժ պատ-
մութեան թարգմանութեանը ձեռնարկելու
համար» : Ն. Պէրպէրեան օրհնութենէ քիչ մը
աւելի բանի մը կը սպասէ անշուշտ , — գիր-
քին սպասմանը : Քոստանդնուպոլիսէն ետքը ,
զրջի ու մամուլի աշխատութեանց մէջ նուազ
տեսլական ու աւելի դրական տրամադրու-
թիւն մը ունենալ ներելի է :

Զէ՛ք կարծեր որ Տիւմա Որդիի վէպէն
ետքը՝ կարգը գայ Կրաձիքչալին , Անօրիին
ու Ռայֆայիկին՝ մէյմէկ նոր թարգմանու-

թիւն ու նոր տպագրութիւն ունենալու իրենց կարգին: Հայ ընթերցողը: ա՛ն որ Փրանսերէն չգիտեր, բաւական ատեն սպասելէ ետքը որ Պուրժէի կամ Զօլաի մէկ գործը տան իրեն՝ հոգեբանական վէպին ու բնապաշտ դպրոցին վրայ գտնէ թեթեւ գաղափար մը կազմելու համար, իր վիտական հին ճաշակներուն պիտի վերադառնայ կամայ կամաց: Դեռ վերջերս առեւտուրի աշխարհին պատկանող երիտասարդ մը, որ նոր կարգացեր էր Համադղինի գործերը, կըսէր հիացումով. — «Մրմրեանին առաջարկեցի որ Ռաֆայէլը թարգմանէ ու տպագրել տանք»: — Համեստ վարձատրութիւն մըն ալ խոստացեր էր, բայց «գլխաւ ողջ թուղթ մոխիր» axiomeին հեղինակը երկուքը մէկանց մերժեր էր: Երբ խօսքը բացի իրեն, իմ կողմէ ալ ուժ տալով այդ գաղափարին իրականացմանը, նայուածք մը սեւեւեց վրաս, սրուն մէջ ամէն բան կար. զայրոյթ, դառնութիւն, հեզնութիւն: Ու պահ մը վարանելէ ետքը, աւելցուց.

— Ի՛նչ սրտով կուզէք որ դրական աշխատութեան ձեռնարկեմ: Թուրքահայոց մտաւորական անցեալին վրայ պատրաստած աշխատութեան շուրջը յարուցուած լրագրական վէճերուն տպաւորութեան տակ՝ փորձեցի մարմին տալ գործիս եւ ընդօրինակեցի:

— Բայց այրած չէ՞իք ձեռագիրը:

— Գրած եմ արդէն Առեւելքի մէջ թէ երկրորդական արուժանակ մը (եթէ յիշողութիւնս զիս չի խաբէր) միւսվեքսէին տեղ կը

գործածէր այս բառը) ունիմ: Եւ աշխատութիւնս ծայրէ ծայր ընդօրինակելէս ետքը, երբ հրատարակման գաղափարն ընդգրկեցի, բաժանորդագրութեան ձեռով գէթ տպագրութեան ծախքը հոգալու համար, Պոլսոյ ամբողջ Հայերուն մէջ եպիսկոպոս մը միայն գտայ որ երկու օրինակի բաժանորդագրուեցաւ:

Խօսակցութիւննիս այնքան լուրջ էր եւ Մրմրեանը այնքան ազդուած, որ քաջուեցայ իրեն ըսելու որ, եթէ մերժած չըլլար Ռաֆայէլի թարգմանութիւնը, գումար մը ստանալէ զատ՝ իրրեւ թարգմանչի իրաւունք, թերեւս քանի մը հարկւր օրինակի սպառումն ալ տպահովուած կը տեսնէր: Պարզապէս վշտացուցած պիտի ըլլայի զինքը: Ն. Պէրպէրեան, իրրեւ աւելի մօտէն ծանօթ հրատարակչական գործերու նիւթական տեսակէտին, ապահովապէս ինքն ալ չպիտի ուզէր հեղինակին հետ բանակցութեան մօտեցիլ Թուրքահայոց մտաւորական անցեալին ուսումնասիրութեան ձեռագիրը տպագրելու համար. մինչդեռ, ինքնաբերաբար, թարգմանել կուտայ ու կը հրատարակէ Գաւկիսազարդ Տիւլիմը: Ինքը չէ անշուշտ մեղադրելին, եթէ աւելի հաւանականութիւն կայ ծանոթ վէպի մը թարգմանութեան հրատարակութեամբ վրաս չընելէ զատ՝ պզտիկ շահ մըն ալ գոյացընելու, քան թէ բանասիրական եւ հնարասական երկարաշունչ հեղինակութեան մը հրատարակման նախնական ծախքին համար գտնէ քանի մը ոսկի ձարելու: Ծաշակի խնդիր:

Տ. Ա.

Ս. Պատրիարք Հայրը, իր հետն ունենալով Պատրիարքարանի Ա. գործակատար Տէր-Ներսէսեան Տիգրան Էֆէնտին. — որ վերապարձած է երուսաղեմէն — հինգշաբթի օրը շնորհաւորական այցելութեան գնաց Եւրոպական նորընտիր նախարար Զիւհտի փաշայի:

Դուրեան Սրբազան, մայրաքաղաքս գալէն ի վեր, իր հոգածութեան առարկայ ըրած է Դպրեվանքի այն տասը շրջանաւարտ սարկաւադները որոնց վարդապետական ձեռնադրութիւնը պիտի կատարէ Հոգեգալստեան

տօնին: Արմաշի Գեր. Փոխ-Վանահայրը անձամբ զիմեղով տասը բարեպաշտ աղգայիններու՝ իւրաքանչիւրին ընդունել տուեր է ձեռնադրելի սարկաւադներուն «կնքահայրութիւնը» որ գործնական խմատով կը նշանակէ անոնց վարդապետական հազուատներուն ծախքը հայթայթել:

Դուրեան մը կը ծանուցանենք թէ Մանգուլեի Էֆէնտար օրաթերթը, երեք օրուան դադարումէ մը ետքը, վերսկսաւ հրատարակուիլ՝ բարեհաճ արտօնութեամբ Տպագրական վերատեսչութեան:

Ս Ի Բ Ո Յ Լ Ե Զ Ո Ք Ն Ե Բ

Երբ որ իմ աչքս հանդըպեցաւ իրենիմ ,
Մարգարեայ շիր մ'այսերուն վրայ սահեցաւ :
Ա՛հ , ի՛նչ խօսք էր այն զոր ուղղեց ինձ Նիւնիմ .
— Աչօք այս է սիրոյ հարցն ու պատասխան :

Ըսի Երմա ձայնով մ'հագիւ լսելի .
« Կը խրոնովի՛ հոգիս , շրթունքդ երբ բացուին : »
Եւ ասամանց զոյգ շարքն հրծծեց . « Ո՛հ , էլի՛ . . »
— Շրթամբք այս է սիրոյ հարց եւ պատասխան :

Ձեռքս սրտիս վրայ տարի դողդոջուն ,
Երբ սենեկիս սեմոց վրան երեցաւ .
Գոգցես իր լանջքն ալ քե՛ւ առաւ զերդ քրոջուն ,
— Այս է սրտով ալ սիրոյ հարց պատասխան :

Աչքերս փակ՝ տեսայ զինքը սնարիս մօտ .
Պատկեց ինքն ալ առտուն ք'ելած էր բունեն ,
Բունն անառի՛կ կերպիւ զգալով իմ կարօ՛ս .
— Եւ հոգւով այս է սիրոյ հարց պատասխան :

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՆԵԱՆ

Փ Ր Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ԼԱ ՖՈՆԹԷՆԻ ԱՌԱԿՆԵՐՈՒՆ

Հայ աշխարհաբար մատենագրութիւնը նոր հրատարակութեամբ մը ճոխացաւ Լա Ֆօնթէնի Առականերուն հայերէն մէկ նոր թարգմանութեամբ , գործ՝ Մեսրոպ Նուպարեանի (Տպագր. 1900) :

Կարեւոր աշխատութիւն մըն է այս՝ որուն վրայ կարծէ խօսել : Երեք հարիւր յիսուն երկու էջերով պատկառելի հատոր մը , յստակ եւ խնամուած տպագրութեամբ , որ կը պարունակէ հարիւր քառասունընդ զանազան թարգմանածոյ առականեր : Արհամարհելի արդիւնք է , մանաւանդ ներկայ ժամանակներու մէջ՝ ուր հայերէն լեզուով տպուած

շնորհքով գիրք մը արտասովոր երեւոյթի կերպարանքը կը ստանայ :

Հարկ է ուրեմն շնորհաւորել թարգմանիչ հրապարակագիրը իր յանդուգն առաջադրութեանը համար՝ որով կրցած է գծուար աշխատութիւն մը օգտակար կերպով ներկայացնել ամէն հայ ընթերցողի որ չէ կարդացած , կամ պիտի չի կարենայ հասկնալ , զաղիացի համբաւաւոր Առակագրին երկասիրութիւնը նոյն լեզուին մէջ՝ ուր նախ գրուեցաւ :

Լա Ֆօնթէնի Առականերուն վրայ շատ բան

գրուած կայ Գաղղիոյ մէջ՝ ուր մեծ մատենագիրներ ամէն կերպով ուսումնասիրած են հեղինակին նկարագիրը, ոգին, ոճը, աշխատելու եղանակը. պրպրտած են մասնաւոր յատկութիւնները. ամէն կողմ դարձուցած են, ամէն կերպարանքի տակ դիտած, ամէնէն խորին եւ նուրբ անցքերուն մէջ զննած եւ դատած են գաղղիական գրականութեան այս հրաշակերտը:

Ասոր փառքը գորացած, ամրապնդած եւ երթալով աւելի փայլած է՝ նման թանկագին մետաղին որուն արմէքը կը հազարապատկի ամէն անգամ որ նոր փորձի կ'ենթարկուի, նոր բովէ կ'անցնի:

Հետեւաբար՝ երկասիրութիւն մը որ այսպիսի մեծ պատիւ բերած է իր ծննդավայրին՝ չէր կրնար անտարբեր անցնիլ, մտքերը չհետաքրքրել, տարբեր միջավայրի մը մէջ ուր կը փոխադրուի թարգմանութեամբ:

Այս թարգմանութեան վրայ մտադիր եմ խօսելու համառօտաբար՝ որքան որ կը ներէ քննուած նիւթին ծաւալը:

Լա Յօնթէնի առակներուն նման նշանաւոր գործի մը թարգմանութեանը վրայ եւս շատ բան կրնար գրուիլ. բայց ամէնն ալ թերեւս ամիջական չափականութիւն չունի նային՝ հաւասարապէս: Ուստի կը փնտռեմ կէտ նպատակի մը, գաղափարներու ընթացք մը որ չի հեռացնէին զիս թարգմանչին նպատակէն: Այս ուղղութիւնս միայն պիտի պահէր զիս անհասկընալի բլլալէ կամ թիւրիմացութիւններէ:

Եւ կ'ըսեմ՝ ես ինծի. ինչո՞ւ հետեւէի՝ սարկօրէն՝ օտար գրողներու շաւղին, ինչո՞ւ գործածէի քննութեան մէթոտ մը՝ իմ խորհելու եղանակիս համեմատ, քանի որ երկուքն ալ թերեւս անհաճօյ բլլային թարգմանչին, թերեւս քիչ հասկնալի ընդհանուրին:

Ի՞նչ է՝ արդէն՝ Գրախօսութենէ մը ակնկալուած գլխաւոր ծառայութիւնը: Որմեկ ու բացատրել հեղինակին կամ թարգմանչին բուն դիտաւորութիւնը, աշխատութեան մեթոտը, եւ եզրակացնել թէ մինչեւ որ աստիճան հեղինակը հասած կամ մօտեցած է իր նպատակին, կամ թէ որ աստիճան անկէ հեռու մնացած է:

Քննութեանս ծրագիրն՝ ուրեմն՝ ինծի յատուկ չէ, այլ բուն թարգմանչին աշխատելու ծրագիրն է զոր իրմէ փոխ կ'առնեմ յօժարութեամբ: Անցողական դեր մը ունիմ կատարելիք՝ որուն համար յարմարագոյն է ինձ մտնել թարգմանչին վերարկուին աստառին մէջ, քան ներկայանալ տարբեր կերպարանքով կամ տարազով՝ որուն ձեւը կամ գոյնը ամէն ճաշակ չի գոհացնէր:

Եւ առանց երկայն չըջասացութիւններու՝ գործի կը ձեռնարկեմ, փութով աւարտելու համար:

Բանանք եօթներորդ էջը Առակի-Լա Յօնթէնի հատորին, ուր կայ թարգմանչին ծրագիրը, որուն ահաւաստիկ համառօտութիւնը:

Ա. — «Լա Յօնթէնին գործը լաւ հասկընալու եւ հայերէն օրինաւոր ոտանաւորի վերածելու գործը կարծուածէն աւելի դժուարութիւններ կ'ընծայէր:»

Բ. — «Աշխատեցանք՝ որքան հնար է՝ հաւատարիմ մնալ իր ձեւին առանց անոր իմաստներէ եւ նորք ու չարաճըճի բացատրութիւններէ եւ ոչ մին զոհելու:»

Գ. — «Չմոռնանք լաւ նիշ մը տալ մեր աշխարհիկ լեզուի գեղեցիկ ձկունութեան, որ այնքան մեծ ապաւեկն ընծայեց այն ամեն անխուսափելի դժուարութեանց մեջ՝ զորս երկու հարիւրի չափ աւելի կամ նուազ ընդարձակ առակներու հապիս աշխարհաբար թարգմանութիւնը մեր դիմաց կը հանէր:» (Ինչո՞ւ արդեօք Առակի թարգմանուած է վերնագիրը):

Դ. — «Խղճամիտ աշխատութիւն մ'էր այս որուն համար մեր բոլոր ջանքն ու ուշադրութիւնը նուիրեցինք: Թէ յաջողեցանք կամ ոչ՝ ձեռնհաս քննադատներու գործ է գնահատել:»

Այս այսպէս բլլալով՝ ներուի ինձ սկսիլ վերջէն եւ վերջացնել՝ սկիզբով:

Խղճամիտ աշխատութեան մը առջեւ կը գտնուինք արդարեւ եւ մեծապէս կը յարգենք թարգմանչին ջանքը, եւ օգտակար գործ մը արտադրած բլլալու փափագով վատնած ձիւղը:

Արդար պահանջում մը կ'ընէ թարգմանիչը՝ ձեռնահաս քննադատներու գնահատութեանը միայն ապաւինելով:

Ձեմ կարծեր սակայն թէ Պ. Նուպարեան անիրաւութիւններ կրած ըլլայ՝ իր զլխաւոր երկասիրութեանց վրայ մինչեւ ցարդ գրուածներէն :

Նօդր-Տաւին թարգմանիչը՝ եթէ երբեք անվիճելի ձեռնհասութեամբ գնահատուեցաւ անգամ մը , այդ ալ 1884ին էր — որքան կը յիշեմ — եւ Նորայր Բիւզանդացիի անհատական հեղինակութեան կարեւոր ծանրութիւնը՝ ճշմարտութեան կողմը միայն կրնար հակել տալ կշռին նմարը :

Գալով իմ անձիս՝ տեսակ մը միջավայրի մէջ incompetent եւ շահախնդի քննադատ գրչակ նկատուած եմ եւ այս դատապարտութիւնը պիտի անշուշտ դրոշմուէր ճակտիս վրայ եթէ հատուածը՝ բարեբաղդաբար՝ Առլըքէնի գանակոծութիւն չըլլար , լրջութենէ գուրկ :

Քանի որ Պ. Նուպարեան կեանքին մէջ գործ ունեցեր է ամէնէն աւելի ձեռնհաս գրագէտներէն մէկուն հետ , տարօրինակ պիտի չի գտնէի եթէ մերժէր ինձ ձեռնհասութիւն , մանաւանդ որ ես՝ իբր քննադատ ներկայանալու յաւակնութիւնը չեմ ունեցած եւ չունիմ :

Խորհրդածութիւններս զոր գրի կ'առնեմ այսօր , կը ներկայացնեմ համարձակօրէն , միեւնոյն յանդգնութեամբ որով Պ. Նուպարեան ձեռնարկած է Լա Ֆօնթէնի թարգմանութեանը :

Թէ ինչո՞ւ յանդգնութիւն է այս թարգմանութիւնը , պիտի տեսնենք քիչ վերջը :

Լա Ֆօնթէնին Առակները , կ'ըսէ Պ. Նուպարեան , հայերէն ոտանաւորի վերածելու գործը կարծուածէն աւելի դժուարութիւններ կ'ընծայէր :

Խօսուածքի այս եղանակը ենթադրել կու տայ որ այդ դժուարութիւնները իբր թէ անհետացած ըլլային՝ անկէ ի վեր : Գաղղիացի առակագրին գործը ամէն ատեն մեծ դժուարութիւններ ընծայած է , եւ ասկէ վերջն ալ միշտ պիտի ընծայէ , ամէն հայ թարգմանչի , ըլլայ ան արձակ գրող կամ ոտանաւոր շինող : Կասկած չունիմ թէ Պ. Նուպարեան ալ

այսպէս ըսել ուզած է . բայց՝ երկրորդի ենթադրութեանց առաջըը առնելու համար միայն կ'ընեմ այս դիտողութիւնը :

Գալով այդ Առակները լաւ հասկընալու կէտին՝ ասոր վրայ խնդիր չի կրնար ըլլալ . c'est à prendre ou à laisser , ինչպէս կ'ըսուի գաղղիերէն :

Թարգմանութեան ձեռնարկողը՝ կա՛մ կատարեալ հմտութիւն ունի գաղղիերէնի , կա՛մ չունի :

Եթէ ունի՝ հասկընալու դժուարութեան վրայ խօսիլը աւելորդ է , մանաւանդ որ annotationsներով լեցուն տալագրութիւններ կան՝ որոնք ամէն ինչ դիւրացուցած են :

Եթէ չունի՝ ինչ որ ըսէ եւ ընէ՝ անօգուտ է . ձեռնպահութիւնը իր միակ դերը կը մնայ :

Պ. Նուպարեանի թարգմանութեանը մէջ կը նշմարուին քանի մը վրիպակներ որոնք անխառնափեղի դժուարութեանց հետեւանք չեն : Այսպիսի անճշգոթութիւններ կրնային չի պատահիլ , բայց ցաւալի է որ կան :

Թուե՛նք այդ անճշգոթութիւնները կամ սխալները :

Էջ 230 . — Երկու Այծեր .

Ainsi s'avancient pas à pas
Nez à nez, nos aventurières,

Այսպէս եւ Այծք իրարու ֆոյ
Մին աջ , մին ձախ , կը քալէին :

Թողունք ընդհանուր գաղափարին քիչ հաւատարմութիւնը , Հակասութիւնը՝ Այծերուն իրարու ֆոյ քալելուն մէջ կը կայանայ : Տախտակէ կամուրջը այնքան նեղ էր որ — ինչպէս ըսուած է — «հաղիւ երկու Աքիս կարող էին փայտեայ անցքէն անցնիլ մեկեկ (de front)» : Արդ՝ ի՞նչպէս ֆոյ՞ ֆոյ կը քալէին :

Էջ 76 . — Ծեւեւաւաւը մտած Աֆիս .

C'est, dit-elle, l'endroit; me voilà bien surprise;
Բուն տեղն է սա , կ'ըսէ , սակայն զարմանալի բան մըն է սա :

Հոս՝ surprise կը նշանակէ՝ prise , բռնուած , ծուղակի մէջ ինկած :

Էջ 93 . — Գոռն եւ Մուկ .

Il résiste; elle tire .

Մուկը դիմ դնէ , գորտ գան մըխէ :

Tirer կը թարգմանուի ֆաշեշի՝ Օրինակ . վայրաշարժ մեքենան կը քաշէ կառախումբը : — Գորտն ալ կը ֆաշեշ մուկը՝ առջեւէն , միւսը՝ ետեւէն կ'ընդդիմանար :

Էջ 183 . — Երկու Աղաւնիները .

Un corbeau tout à l'heure annonçait malheur à quelque oiseau.

Կես ժամ լկայ՝ գուժկան ձախող ագռաւ տեսայ .

Նշանակութիւնը խանգարուած է շեշու հա ճեսնեշու գործողութեանց շփոթութեամբը :

— Նոյն .

Hélas ! dirai-je, il pleut.

Օրն է ձիւնի , բեկ պիտի .

Բացատրութիւն աւելորդ է . — Անձրեւը ձիւն չէ . ոչ ալ մէջը եղեամ :

Էջ 15 . — Գորտն ու կովը .

Une grenouille vit un bœuf
Qui lui sembla de belle taille.

Գորտը մեկ օր

Կը տեսնէ կով մը խիստ խոշոր .

Այս խիստ բառով՝ կապոյտի տեղ դեղին գործածուած է : Գորտը՝ ընդհակառակը՝ կը հաւնէր կովուն հասակին՝ որուն հաւասարիւր իրեն տարօրինակ չէր երեւար : «Նուրբ եւ չարաճճի» բացատրութիւններէն մէկը չէ՝ այս՝ որ գոհուած է գծադրարար .

Էջ 17 . — Գալլ եւ Շուն .

Os de poulets, os de pigeons.

Ոսկորներ հաւի , նաեւ կախաւի .

Թերեւս տաղաչափութեան կամ յանդիստիպման տակ՝ վառեակ եւ աղաւնի թարգմանութիւնները զոհուած են :

Էջ 287 . — Զաղացական , Որդին եւ Էջը .

Passez votre chemin, la fille, et m'en croyez.

Օրիորդ , զիս մեղք մի՛ խօսեր , ճամբող գնա .

Բնական ձեւէ կը հեռանայ թարգմանիչը՝ օրիորդ բառը գործածելով որ՝ հոս՝ la fille ընտանեկան բացատրութեան համարժէք չէ : Մեր մէջը միթէ չըսուի՝ — «Աղջիկ , ճամբադ գնա՛ , աղջիկ , գործիդ նայէ՛ : »

Այս ձեւ խօսակցութեան մէջ՝ ո՞վ օրիորդ պիտի գործածէր :

Էջ 140 . — Ժանսախսէ բռնուած կենդանիք .

... canaille, sottie espèce.

Գռնիկ , յիմար կենդանի .

Ճշտագոյնն էր . յիմար , անմիտ . Իսկ յիմարը fou է :

— Նոյն . —

Quel crime abominable!

Ի՞նչ մեղք կ'ըլլայ ասիկ եւեղ (?) .

Կրօնական իմաստով գործածուած չէ՝ հոս՝ crime բառը : Կը նշանակէ forfait որ կայ երկու տող աւելի վար :

Մեղաւոր եւ ոճրագործ նոյն բանն է :

Անոնք որ աւելի ժամանակ եւ համբերութիւն ունին՝ բազդատուութիւնը կրնան շարուհակել . ուրիշ անձնութիւններ ալ պիտի գտնեն , չեմ ըսեր՝ անպատճառ , բայց՝ հաւանականաբար : Քրօնութեան եւ դիտողութեան ճշմարիտ ոգւոյն գրգիռ կ'ուտամ այսպէս :

Բառի եւ իմաստի քննութենէն անցնինք պատկերներու (tableaux) քննութեանը .

Լա Ֆօնթէնի առակներուն մեծագոյն մասը գրուած պատկերներ են , զոր պատկերհան մը պիտի կարենար զօգարել . յստակ պատկերներ են եւ իրական , Ընթերցողը ակնատես կ'ըլլայ գործողութեանց , կիրքերու , վիշտերու , խրախճութեանց եւ այս երեւոյթները յաջորդարար կը նկարուին իր ցանցենիին (réfine) վրայ :

Պ. Նուպարեանի թարգմանութիւններուն մէջ՝ այս պատկերները չեն անդադառնար այն յստակութեամբ որով եղջերուն կը տեսնէր ինքզինքը՝ աղբիւրին բիրեղեայ ջուրին մէջ .

Ես կը կարծեմ թէ այս կէտին մէջ կը կայանան՝ վերածման կարծումէն աւելի մեծ դժուարութիւնները , թերեւս անխուսափելի դժուարութիւնները՝ որոնց մասամբ զոհ գացած է թարգմանիչը՝ հակառակ իր հաստատ առաջագրութեան :

Անհերքելի է թէ չափազանց կ'աճապարէ Պ. Նուպարեան իր հապիս աշխարհաբար ոճին լաւ նիշ մը տալու , որով իր վեհանձն

առատաճեռնութիւնը ապերախտութեամբ կը վարձատրուի :

Այդ մեծ ապարհներ յափշտակութիւն մը եղած է , որուն վայելքը զլացուած է իրեն :

Փոքր օրինակով մը ապացուցանեմ առարկութիւնս : Ահաւասիկ , պատկեր մը պարզ՝ որոշ , յստակ :

Էջ 185 . —

Dans un champ à l'écart voit du blé répandu.

Յորեն բափուած դաշտ մը կ'եկէ իրեն դիմաց .

որ անճիշտ գիծերով վերածուած է հայերէնի : Յորեն ցանուած , ցորեն թափուած դաշտ ասացուածքը գաղափար կուտայ թէ ամբողջ դաշտին մէջ ցորեն սփռուած ,

թափուած էր մշակութեան կա՛մ ուրիշ պատճառով :

Մինչդեռ որսորդ մը դաշտին մէկ մասին վրայ՝ մէկ կողմը՝ ցորեն սփռած , աւարածած էր , թռչուն որսալու համար : Ուրքան պարզ է . դաշտ մը , վարմ կամ ծուղակ մը , թափուած քիչ մը , ցորեն , քովի ալ աղաւնի մը :

Անկատար է նաեւ «գաշտ մը կ'ելլայ իրեն դիմաց» ասացուածքը . կարդացէք անգամ մըն ալ գաղղիերէն վերի մէկ տողը , եւ ինձ հետ անորոշ պիտի գտնէք պատկերին հայերէնի վերածուած գիծերը :

Գ.Բ. ՄԱՆԻԱՍ

(Մնացեալը յաջորդ քիւով)

ՆՈՐԱՎԷՊԻՆ ԺՈՒՐՋԸ

Բիւրակնի վերջին թուով հրաւեր մ'ուղղուած էր ինձ՝ հաճելի անակնկալ մ'ընելու . այն է՝ Օր. Վիվիէն Հոբբինս անուն հայագէտ Ամերիկուհիի մը կողմէ նոյն չարաթաթերթին ուղղուած հարցման մը պատասխանել : Ազնիւ օրիորդը խնդրեր է «ստուգարանէկ նոսրա՛վ կայ բառին նշանակութիւնն եւ որոշել «անոր ծագման թուականն եւ որչափ ճիշդ ըլլալը» :

Արդարեւ նշանակութեան արժանի է տեսնել օտարազգի օրիորդ մը , որ կը հետաքրքրի այդ անխմտ բառին ի՛նչ տեսակ խելագրատակի ծնունդ ըլլալն եւ ի՛նչպէս եւ ե՛րբ հայ լեզուին մէջ մուտ գտած ըլլալն իմանալ մինչ մեր լրագրաց պատ. խմբագրութիւններն՝ առանց այդ քննութիւնն ընելու՝ անմիջապէս ընդունած եւ զետեղած են իրենց բառացուցակին մէջ :

Գաւառացի հմուտ գրագէտ մը , Պ. Յովհաննէս Գաղանճեան , այդ բառին տարօրինակութիւնը քննադատելէ ետեւ , կարծելով թէ 20-25 տարիի չափ հնութիւն ունի , ո՛ր թուականին ծնած եւ առաջին անգամ որմէ՛ գործածուած ըլլալն իմանալու համար ինձի

գիմելու առաջարկ մ'ըրած ⁽¹⁾ է , որուն արդիւնքն է Բիւրակնի պատ. խմբագրութեան կողմէ ինձի ուղղուած հրաւերը :

Արդ , ներեցէք ինձ յայտնել թէ չի պիտի կրնամ գոհացուցիչ պատասխան մը տալ այդ հրաւերին , վասն զի ժամանակէ մ'ի վեր հրապարակին վրայ երեւցող նորահնար բառերուն ոչ ծագումը , ոչ ալ առաջին անգամ որմէ՛ գործածուիլն իմանալու հետաքրքրութիւն կամ պատեհութիւն ունեցած չեմ եւ չունիմ : Այսչափ միայն կրնամ ըսել թէ այդ բառը Պ. Յ. Գաղանճեանի կարծածին չափ հին չէ , առ առաւելն 15 տարուան ծնունդ մը կրնայ ըլլալ , վասն զի անկէ առաջ , այսինքն իմ խմբագրապետութեան օրով չէր կրնար աւագրութենէս վրիպիլ եւ քննադատութենէս զերծ մնալ : Հետեւաբար չեմ կարծեր թէ տակաւին քաղաքացիի իրաւունք ստացած ըլլայ այդ նորատի բառը մեր լեզուին մէջ :

Պ. Յ. Գաղանճեան ինքնին ճանչցուցած է այդ բառին արժէքը , այն է հայերէն լեզուի

(1) «Կ. Իւթիւճեան» իրրեւ հայ խմբագրութեան տա-
«րէցը» պէտք է գիտնայ այդ բառին ծագումն եւ առաջին
«անգամ որմէ՛ գործածուած ըլլալը» ըսած է :

սկզբանց եւ կանոնաց համաձայն չըլլալը, ինչպէս նաեւ իր կազմին պահանջած նշանաւորութենէն զուրկ ըլլալը, որովհետեւ, ինչպէս ինքն ալ կը հաստատէ, նոր բառը սովորաբար բայարմատներու հետ կը միանայ կամ կը բարդուի, ինչպէս՝ նորածին, նորահաս, նորահնար, նորամուտ, նորաչէն, նորաստեղծ, նորատիպ, նորատունկ, նորեկ, նորուս եւ այլ բազում: Հետեւաբար, ինչպէս Օր. Վի. վիէն, ինչպէս Պ. Յ. Գազանճեան, նոյնպէս ես ալ չեմ հասկըցած այդ բառին իմաստը: Ամէնէն հաւանականը վիպակ նշանակելը՝ կրնայ ըլլալ, ինչպէս գուշակած է նաեւ Պ. Յ. Գազանճեան:

Այդ տեսակ անիմաստ եւ տարօրինակ բառեր ժամանակէ մ'ի վեր յաճախ կը տեսնուին լրագրաց ումանց մէջ, որոնց խմբագիրները, ներուի ինձ ըսել, իրենց հնարածներէն զատ, չափազանց հաճոյակատարութեամբ կ'ստպենականեն նաեւ համբակ գրիչներու կողմէ հնարաւածները, զորս չեմ ուզեր հոս նշանակել առիթ չի տալու համար անախորժ վիճարանութիւններու, որոնցմէ կը սիրեմ հետի մնալ:

Յաւախ է սպաքէն, որ մեր արդի լեզուին մէջ մուտ գտած նորանոր անտեղութիւններն ու գեղձումներն արգիլող կամ գէթ մատնանիշ ընող ձեռնհաս մարմին մը չի կայ: Ուսումնական խորհուրդն անշուշտ օգտակար գործ մ'ըրած կ'ըլլայ եթէ ազգին մէջ բարեբաղդարար գտնուած Պոլսեցի եւ գաւառացի աւաջնակարգ գրագէտներէ յատուկ մարմին մը կազմէ, տեսակ մը գրական կաճառ, եւ անոր քննութեան յանձնէ գրական կամ լեզուական ուրիշ կարեւոր խնդիրներու հետ նաեւ այդպիսի նորահնար կամ քմածին բառերն, որպէս զի գիւրաւ չի հիւրընկալուին լրագիրներէ եւ Պոլսեցի ու գաւառացի թերուս գրիչներէ: Այնպէս կրնայ առաջն առնուիլ այս անտեղութեանց, որք որ քան զոր կը տիրեն մեր արդի լեզուին մէջ, եւ փոխանակ մաքրելու, ազնուացընելու եւ կատարելագործելու, կ'ազաւաղեն ու կ'ստորնացրնեն զայն, եւ մինչեւ իսկ օտարազգեաց հեգնական դիտողութիւններուն առարկայ կ'ընեն, ինչպէս ներկայ պարագային մէջ:

Կ. Ս. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

Իւթիւճեան էֆէնտին եւ Բիւրաքի խումբագրութիւնը կը ներեն որ ես ալ քանի մը տող նուիրեմ այս «ճննդեան վիպական» հարցին որ կը յազուի մեր սիրելի նորաձեւութիւն շուրջը: Մասին յարգելի արտօնաբէրէ թէ քսանհինգէն պակաս ըլլալու է տարիքը այդ շփոցած աղջկան որ իր էն թարմ հասակին մէջ կը գտնուի այսօր, տասնըվեցէն-տասնըեօթը տարեկան, գեղեցկացած, զարգացած ու ամէնուն համակիր ու շարժողութեանը եւ ըղձանքին առարկայ, — չի մոռնալով որ գրական նորաձեւութեան վրայ է խօսքերնիս:

Այդ սիրուն բառին կազմութիւնը հաւանական է որ քերականական կանոններու դէմ մեղանշած ըլլայ — եւ Յովհ. Գազանճեանի ու Կ. Ս. Իւթիւճեանի վիպութենէն ետքը, որոնք լեզուարանական խնդիրներու մէջ հեղինակութիւն են, ալ ներքի չէ տարակուսիլ — բայց ի՞նչ պէտք այսքան չարչիւղելիք, կազմալուծելով, հեգնելով, իր երեւին տալով իր անհարազատութիւնը: Կը սպասեմ միշտ, այս հարցումը մէջտեղ գրուած օրէն, որ ժամանակակից գրագէտ մը վեհանձնորէն ստանձնէ անոր paternitéն կամ գէթ կնքահայրութիւնը զոր իմ մասին սիրով պիտի ստանձնէի՝ եթէ մեր գրականութեան վարպետները ուղէին այդ իրաւունքը տալ ինձի պէս անձեռնհասի մը: Շատ շատ, վկայ մը կրնամ ըլլալ, տարտամ յիշողութեամբ վկայ մը որ պիտի ըսէր թէ, առանց որոշապէս կարենալ ճշդելու նորաձեւութեան ծագումը, Արեւելի հրատարակութեան թուականին (1884) զուգընթաց կը համարի զայն: Իր խանձարուրը այդ օրաթերթին էջերուն մէջ կապուեցաւ, եթէ չեմ սխալիր, բայց շարաթաթերթ Մաախի մէջ է: — 1885էն ի վեր իբր Գրական Հանդէս հրատարակող այս թերթին մէջ — որ առաւ իր առայգ քայլերը եւ մեր այսօրուան գրականութեան մէջ կուրծք կուտայ շատ մը հին բառերու, — նոյն իսկ Գարագառեանէն կամ Այտընեանէն վաւերացած բառերու — երբ մանաւանդ Գ. Զօհրապ, Ե. Տէմիրճիպաշեան, Տիգրան Կամսարական, եւ ուրիշ ծանօթ գրա-

գէտներ նախամեծարութիւն կրնձայեն անոր :

Նորավեպ բառը մրցակիցներ չատ ունեցաւ , վիպակ , վեպիկ , տարիավեպ , ու գեռ չեմ գիտեր ինչովէպ , բայց ո՛չ մէկը դիմացաւ ու նորավեպը՝ գրասէր հասարակութենէն սիրուած , փայփայտած՝ կը ծիծաղի զինքը դատափետողներուն երեսին , ու չարահաճ տղուն վրէպէս խոյս տալով զինքը կաշկանդել , չեզոքացնել փորձող քերականական խտուծիւններէն , մէկ օրէն միւսը երեւան կուգայ նորէն՝ գրական էջի մը ճակատը :

Եղիա Տէմիրճիպաշեանը մեր ամէնէն աւելի վաւերական ծանօթութիւն պիտի կրնայ տալ այդ բառին վրայ , թերեւս Երկրագունքի մէջ — Արեւելքէն ու Մասիսէն առաջ — ինքը գործածած ըլլալով զայն առաջին անգամ , ինչպէս բնդունած է իր Ֆրանսահայ բառարանին մէջ ալ , եւ որուն նկատմամբ ունեցած համակրանքը յայտնած է նորավեպերով որոնք իր գրչին ճոխ ու անհաշուելի արտագրութեանց մէջ համեմատաբար փոքր՝ բայց ընտրեւագոյն տեղ մը կը զբաւեն :

Տ. Ա.

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԷՆ

ԱՏԼԱՆՏԵԱՆԻ ՎՐԱՅԷՆ ՕԳԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ(*)

Ինչ յեղաշրջութիւն որ առաջ բերած է չորս գեներու մարդկային ազգի պատմութեան մէջ , նոյնը չէ կրցած ընել տակաւին օգտնաւոր որ հակառակ մինչեւ հիմա կատարուած բազմաթիւ փորձերու հասած չէ գեռ փափաքուած կատարելութեան : Զուրացուիր սակայն որ օգտնաւոր ալ չոգենաւին պէս վարելու եւ աւելոր հարկ եղած ուղղութիւնը տալու դժուարութիւնները հետզհետէ նուազած են եւ անցեալ դարուն մէջ օգտաւորիկը մատուցած է ծառայութիւններ ոչ միայն գիտական՝ այլ եւ ազգամագիտական տեսակէտով : Օգտաւորիկներով էր որ գաւառներուն հետ հաղորդակցութեան մէջ մտաւ Բարիկ քաղաքը՝ 1870-71 թ. պաշարման միջոցին եւ անշուշտ ընթերցողներու յիշողութեան մէջ նոր է գեռ այն ծառայութիւնը զոր մատուցեց օգտաւորիկը Թրանսվալի պատերազմին մէջ՝ Լէտիմիթի եւ ուրիշ քաղաքներու պաշարման ատեն :

Օգային ուղեւորութիւնները որքան ալ բոստ ինքեան կարեւոր , չեն ունեցած ծովային ուղեւորութեանց գործունէութիւնը , վասն զի հակառակ այն ամէն զգուշական միջոցներէն :

որուն որոնք հետզհետէ ձեռք առնուած են օգտաւորիկին կատարելագործութեան համար , կարելի չէ եղած բոլորովին բառնալ այն վտանգը որ անբաժան է յաճախ օգային ճամբորդութիւններէ եւ շատեր իրենց կեանքը վրայ տուած են այս վերելքներուն մէջ : — Շուէտացի Անտրէի յանգուզն արշաւանքէն յետոյ , որուն նպատակն էր Հիւսիսային Բեւեռն անցնիլ եւ որուն եղբորական վախճանը մոռցուած չէ անշուշտ , գրեթէ մէկ կողմ դրուած էին օգային մեծ ճամբորդութիւնները : Տարաբաղդ Շուէտացիին մեկնելէն առաջ՝ ոչ նուազ խիզախ օգտնաւորդ մը՝ Լուի Կօտաու՝ խորհած էր ձեռնարկել միեւնոյն արշաւանքին , անցնիլ Հիւսիսային Բեւեռն՝ Սիբիւրիէն մինչեւ Պէրիկի նեղուցը — 3500 քիլոմէտրի մօտ ճամբորդութիւն մը , որուն համար պէտք պիտի ըլլար 60 օր օդին մէջ մնալու կարող եւ 10.000 մէգր խորանարդ ունեցող օգտաւորիկ մը : Յանգուզն օգտնաւորդը չկրցաւ սակայն իրագործել իր ծրագիրը , չկրնալով մէկտեղ բերել 255.000 ֆրանքի գումարը որ անհրաժեշտ էր այս տեսակ արշաւանքի մը համար :

Այնուհետեւ , ուրիշներ երկնեցին նոյնքան

(*) Եւրոպական Սերմերէ քաղաք :

շահեկան որքան եւ բազմաձախ ծրագիր մը , որ էր Արիւրիկէն կարել անցնիլ հիւսիսէն հարաւ : Բայց այս ալ նախորդին նման իրականութիւն չգտաւ , զրամագլխի չգոյութեան պատճառով :

1900ի Արուեստահանդէսն է որ օգտնաւորներու միջեւ առաջ բերած մրցումներուն շնորհիւ հայթայթեց յիշատակելի ճամբորդութիւններ՝ Բարիզէն Ռուսիա՝ զորս ի գլուխ հանեցին Հանրի ալ Լափօ կոմսը եւ Պ. Ժաք Պալսան , ընկերակցութեամբ Պ. Գասթիյեօնի եւ Լուի Կոտաուի :

Այս մրցումներէն առաջ եկած բարի նախանձը եւ անոնց մէջ ձեռք բերուած սքանչելի արդիւնքները ծնունդ տուին նորանոր ծրագիրներու , որոնց մէջ ամէնէն կարեւորն է Միջերկրականի անցքին ծրագիրը : Այս ծրագրին առաջին հեղինակը եղաւ Լուի Կոտաու որ 40,000 ֆրանքի կը հանէր 7-800 քիլոմէր ճամբորդութեան մը (երթուղարձ) համար պէտք եղած գումարը : Քիչ յետոյ , 1900ի Օգտնաւորագային Քիլաւին մեծ մրցանակին երիտասարդ եւ փայլուն պոսակաւորներէն կոմս Հանրի ալ Լափօ՝ կը յղանար նման օրինակ ծրագիր մը որուն իրագործման համար պէտք տեսնուած 70,000 ֆրանքի գումարը հայթայթելու նպատակով հանգանակութիւն մը կազմակերպուած է արդէն Գիլաւին նախաձեռնութեամբ եւ ամէն լան նախատեսելիւ տայ որ Պ. ալ Լափօ պիտի կրնայ յունիսին ձեռնարկել իր Անդրմիջերկրական ուղեւորութեան :

Բայց հիւսա նոր ծրագիր մը կայ որ շատ աւելի մեծ տպաւորութիւն առաջ բերած է , այն է Ատլանտեանի անցքը՝ Լուի Կոտաուի առաջնորդութեամբ , որուն իրականացումը սակայն՝ ինչպէս ամէն հսկայ ձեռնարկներունը՝ Ամերիկացիներէն կը սպասուի հաւանօքէն : Կը բաւէ պարզ ակնարկ մը նետել հարթու գունտին վրայ , գնահատելու համար այս ծրագրին խիզախութիւնը : Արդարեւ , ընդունելով որ օգտնաւորը Նիւ Եօքքէն մեկնելով ամէնէն նպաստաւոր պայմաններու տակ գրունուի , այսինքն ճիշդ արեւմտեան հով մը քէ զինքը , իր առջեւ պիտի ունենայ 5000 քիլոմէրի ճամբայ մը . բայց եթէ ուղիղ գի-

ծէն զգալի շեղում մը ըլլայ դէպ ի հիւսիս կամ դէպ ի հարաւ , իրաւ է որ ցամաքի վրայ իջնելու հաւանականութիւնը պիտի մնայ միշտ , բայց ճամբորդութիւնը զգալի կերպով պիտի երկարի : Երեւակայեցէք օրինակի համար անհուն եռանկիւն մը որուն գագաթն է Նիւ Եօքք , եւ որուն խորիսը պիտի ըլլայ այն ուղիղ գիծը որ Հիւսիսային Գիլաւի Բարեյուտայ Գիլաւին՝ այսինքն Եւրոպայի հիւսիսային ծայրը Ափրիկէի հարաւային ծայրին կը միացնէ : Ըսել է թէ օգտնաւորը 9000 քիլոմէրի ճակատ մը ունի իր դէմը , այնպէս որ այս խորիսին դէպ ի հիւսիս կամ դէպ ի հարաւ 350 աստիճանի շեղում մը եթէ ունենայ , իր կատարելիք ուղեւորութիւնը պիտի ըլլայ 7500 քիլոմէր :

Պիտի ուզէք անշուշտ հասկնալ թէ որքան ատեն պէտք պիտի ըլլայ այս ուղեւորութեան համար : Վերը ցուցուած պարագաներէն օգուտ քաղելով՝ կարելի պիտի ըլլայ ժամը 50 քիլոմէր ճամբայ կտրել , ըսել է օրը 1200 քիլոմէր . հետեւաբար 5000 քիլոմէրի համար պէտք պիտի ըլլայ 4 օր եւ 4 ժամ , եւ 7500 քիլոմէրի համար 6 օր եւ 6 ժամ : Միայն թէ ասոնք նպաստաւոր պարագաներն են եւ Պ. Լուի Կոտաու անակնկալն ալ հաշուի առնելով՝ կ'ուզէ կէս առ կէս իջեցնել այս արագութիւնը . այնպէս որ 5000 քիլոմէրի համար կը հաշուէ 8 օր 8 ժամ եւ 7500 քիլոմէրի համար 12½ օր :

Պիտի հարցնէք թէ օգապարիկ մը կրնա՞յ այսքան երկար ատեն սլահել պէտք եղած վերելական զօրութիւնը : Բայց ատրկա կախում ունի իր խորանարդէն , իր անթափանցութենէն եւ իր տանելիք աւազէն : Արդ , Անդրատլանտեանի օգապարիկը պիտի ունենայ 11,000 մէր խորանարդ եւ պիտի լեցուի ջրածին կազով . հետեւաբար 12,100 քիլոկրամի վերելական ուժ մը պիտի ունենայ : Մինչեւ այսօր ճանչցուած բոլոր կատարելութիւններն ունեցող օգապարիկներով՝ ձեռք բերուած արդիւնքներուն վրայ յենելով կրնանք ընդունիլ որ օգապարիկին կազի կորուստը 24 ժամուան մէջ՝ խորանարդին 10/0ը չպիտի ըլլայ : Բայց Լուի Կոտաու իր կանխահոգութեանց մէջ աւելի լայն ըլլալու համար կ'ըն-

դռնի թէ իր Անդրատլանդեան օդապարիկը օրական $1\frac{1}{2}\%$ կորուստ մը պիտի ունենայ, որ ըսել է 165 մէկր խորանարդ, ինչ որ կը նշանակէ թէ օրական $181\frac{1}{2}$ քիլոկրամ վերելական ոյժէն պիտի կորսնցնէ: Որովհետեւ օդապարիկին մէջ գտնէ 5000 քիլօ տրամագրելի աւազ պէտք է գործածուի, (առանց հաշուելու զանազան գործիքներ սրունք ի հարկին կրնան մէկ կողմ թողուիլ) կ'ունենանք $5000 : 181\frac{1}{2} = 27\frac{1}{2}$ օր:

Օրերու այս թիւը աւելցնելու համար օդանորդները պիտի տանին 2100 մէկր խորանարդ կազ, որ պիտի ծառայէ կազի օրական կորուստները փոխարինելու: Այսպէս, $2100 \times 1.100 = 2310$ որ $181\frac{1}{2}$ ու վաճառելով կուտայ $12\frac{1}{2}$ օր: Ըսել է թէ $27\frac{1}{2} + 12\frac{1}{2} = 40$ օր օդին մէջ պիտի կրնայ կենալ Անդրատլանտեան օդապարիկը: Ասիկա պէտք եղածէն ալ աւելի է, փասն զի ինչպէս արդէն բացատրեցինք՝ խոտորման շատ աննպաստ պարագաներու մէջ իսկ $12\frac{1}{2}$ օր պիտի բաւէր:

Պ. Լուի Կօտաուի օդապարիկին վերելական զօրութիւնը պիտի ըլլայ, ըսինք, 12,100 քիլօ: Այդ ծանրութիւնը բաժնուած է սապէս — օդապարիկին կաշու կազմածը (5250 քիլօ), յաւելուածական գործիքներ, կազմած, մակոյկ, եւայլն, (1150 քիլօ), մէջի 10 հոգիները (800 քիլօ), 10 հոգիի 2 ամուսան

պաշար (1500 քիլօ), տրամագրելի աւազ (3400 քիլօ):

Նաուիկին երկայնութիւնը պիտի ըլլայ 3 մէկր, լայնութիւնը $2\frac{1}{2}$ մէկր, բարձրութիւնը 2 մէկր: Օդապարիկը իր ամրողութեան մէջ պիտի ունենայ մինչեւ այսօր ծանօթ բոլոր կատարելագործութիւնները, եւ ծրագրին հեղինակը զայն շինած առեւ իր 25 տարուան փորձառութիւններով միմեքան ճամբորդութիւնը պիտի գործածէ: Անդրատլանտեան օդապարիկին վարիչը պիտի ըլլայ նոյն ինքն Լուի Կօտաու որուն կ'ընկերանան 3 արուեստավար օգտնաւորներ: Տնացած 6 հոգին կը պատկանին գիտական աշխարհին ու մամուլին: Ընդհանուր ծախքը 200,000 Ֆրանքը չպիտի անցնի:

Լուի Կօտաու որ իր պահանջին կողմը ունի 700է աւելի ամբարձումներ (կամ վերելքներ) եւ որուն առաջի կարգ անցած խիզախութիւնը անընդհատ փորձառութենէ եւ խորունկ հմտութենէ ծնած խմաստուն խոհականութեամբ մը բարեխառնուած է, ստուգիլ միակ անձն էր որուն կ'իյնար յղանալ օդապարիկով Ատլանտեանէն անցնելու հսկայ ծրագրի: Եթէ քիչ մը միջոցները տրուին իրեն, տարակոյտ չիայ որ յղացումէն իրագործում չատսպասելու պէտք չպիտի ունենայ:

ՆՕՏԱՐ

ՍԽԱԼԸ ՈՐ ԿՈՂՄՆ Է

Պարզապէս սպեցայ եւ աչքերուս չէի կրնար հաւատալ երբ Բիզանդիոնի անցեալ չարաթ (Ապրիլ 21) օրուան թիւին մէջ, չորրորդ երեսի ծանուցմանց տակը, փոքրիկ յօդուած մը զետեղուած տեսայ «Ուշագրու սխալ մը» վերնագրով եւ Արգար Մանկատար(°) ստորագրութեամբ, — նամակ մի որ զարմանք կը յայտնէր Մասիսի 15րդ թիւին (Ապրիլ 14) մէջ իմ գրած: Քաղաքական մէկ Տեսութեանս, այն հառաւորին վրայ թէ Թրանսվալ եւ Օրանժ աւելի ընդարձակ են եր-

կուքը միասին՝ քան Ֆրանսայի եւ Անգլիոյ միացեալ տարածութիւնը: Բայց զարմանքս աւելի մեծ եղաւ երբ իմացայ թէ այդ յօդուածագիրը, որուն անունը երբեք չէի լսած, ոչ ալ տեսած ո՛ր եւ է լրագրի մէջ, ուսուցիչ մըն է եղեր Ս. Յակոբայ Որբանոցին մէջ, ինչպէս իր ստորագրութեան քովը «Ի Ս. Յակոբ» դնելէն կ'երեւար: Նոյն յօդուածին տակ խմբագրական ծանօթութիւն մըն ալ կար, որ չընդունելով հանդերձ յօդուածագրին տեսութիւններն ի մասին Թրանսվալի եւ

Օրանժի տարածութեան՝ կը վճռէր թէ «չափազանցութիւն է ըսել թէ երկրքին հանրապետութիւնք աւելի ընդարձակ են քան Ֆրանսա եւ Անգլիա միացեալ» : Յուշեցնելու համար իմ ուշադրաւ սխալ» , նամակագիրը յիշած էր իր աղբիւրները , այն է Վիտալ առ լա Պլաշ եւ Քամենա տ'Ալմէկտա , «որոնց համեմատ , կ'ըսէ , թրանսվալի տարածութիւնն է 294,000 քառ. քիլոմէթր , իսկ Օրանժինը 125,000 . — գումար 419,000 . մինչդեռ Անգլիոյ տարածութիւնն է , կ'աւելցնէ , 321 հազար քառ. քիլոմէթր եւ Ֆրանսայինը 528 հազար» , հետեւապէս , կ'եզրուակցնէ , «երկու Հանրապետութեանց տարածութիւնը Ֆրանսայէն իսկ փոքր է» : Եւ իր այդ աղբիւրները նշանակելէ յետոյ , նամակագիրը կը հրաւիրէր զիս ցուցնել իմ աղբիւրս թէ ո՞ւր կից առնելով կը գրէի որ թրանսվալ եւ Օրանժ երկուքը միասին աւելի ընդարձակ են քան Ֆրանսայի եւ Անգլիոյ միացեալ տարածութիւնը :

Ահա զարմանքս ճիշտ հոս է որ Արգար Մանկատար ուսուցիչ մը ըլլալով հանդերձ toupet կ'առնենայ հրապարակաւ այդ հարցումն ընելու ինձ՝ առանց գիտնալու թէ դեռ հազիւ 10-12 օր առաջ էր որ համաշխարհային մամուլը հրատարակեց անգլիական կառավարութեան հանած վերջին Կապոյտ Տետրակը , որուն մէջ կար Հարաւ . Ամերիկէի բնդհ. պատուիրակ եւ թրանսվալի ու Օրանժի կառավարիչ Սըր Ալֆրէտ Միլնըրի մէկ տեղեկագիրը , զոր թարգմանեցին մայրաքաղաքիս մէջ հրատարակուող ամէն լեզուէ լրագիրները , ինչպէս եւ լոյրը հայ թերթերու հետ՝ նոյն ինքն ԲիւիճԱՆԴԻՆՈՆ ալ իր ապրիլ 10ի թիւին մէջ հետեւեալ բառերով . «Սըր Ալֆրէտ Միլնըր «կը յայտարարէ թէ երկու նոր գաղթականութիւնները (թրանսվալ եւ Օրանժ) ՏԱՐԱՆՇՈՒԹԵԱՄԲ Ֆրանսայէ եւ Անգլիայէ ԱԻԵԼԻ «ՄԵՄ ԵՆ . հետեւաբար նիւթապէս անկա . «բելի է արգիլել թշնամի հրտախուսութեամբ «կազմութիւնը , եւլն . եւլն .» — Ահաւարկ այդ տեղեկագիրն էր իմ աղբիւրս :

Այսպիսի պաշտօնական անվիճելի տեղեկագիր մը մինչեւ անգամ լոյսը հայ թերթեւուն մէջ թարգմանաբար հրատարակուած ըլ-

լալով հանդերձ՝ «ուշադրաւ սխալ մը» բռնելու ելլել ո՛ր եւ է մարդու՝ թո՛ղ թէ ուսուցչի համար որ պարտաւոր է միշտ ընդարձակել իր մտաց պաշարը՝ այնչափ ծագրելի կը գտնենք , որքան կը ցաւինք որ Բիւզանդիոնի խմբագրութիւնը ինքն ալ մտացած ըլլալ կերեւի իր հրատարակած յիշեալ տեղեկագիրը :

Եթէ Մանկատար Արգար աւելի կարեւորութիւն կու տայ Վիտալ առ լա Պլաշի եւ Քամենա տ'Ալմէկտայի , քան անգլ. կառավարութեան եւ անոր պատուիրակ Սըր Ա. Միլնըրի , իր մտաւորական վիճակէն դատելով՝ տարօրինակ չենք գտնելու իսկ թէ իր յաւակնութիւնը այնչափ առաջ կրնայ տանիլ յայտարարելու համար թէ Սըր Ա. Միլնըր սուտ կը խօսի եւ գիտմամբ կը չափազանցէ թրանսվալի եւ Օրանժի մեծութիւնը՝ խորեւելու համար անգլ. կառավարութիւնը եւ ժողովուրդը , այդ պարագային մէջ՝ մեզմէ տարբեր հասցէներու ուղղելու էր իր սրբաբան հրաշակերաւ , որպէս զի բանի մը ծառայէր :

Մնաց որ , Մասիսի եւ Բիւզանդիոնի ընթերցողները հետաքրքիր են անուշտ իմանալու թէ բուն իսկ Բիւզանդ էֆ. Քէշեանի կարծիքը ի՞նչ է Սըր Ա. Միլնըրի ծանօթ տեղեկագրութեանը մասին , զի չենք ներեր մեզի հաւատալ թէ մի ոմն Մանկատարի յօդուածին տակ աւելցած խմբագրական ծանօթութիւնը բուն իսկ իր գրչէն ելած ըլլայ : Բայց եթէ Բիւզանդիոնի խմբագրութիւնը չափազանցութիւն կը համարէր թրանսվալի եւ Օրանժի տարածութեան Ֆրանսայէն եւ Անգլիայէն մեծ ըլլալը , ինչո՞ւ իր խմբագրական անխուսափելի ծանօթութիւնը չի կրպցուց Սըր Ա. Միլնըրի տեղեկագիրն թարգմանութեան տակը , երբ կը հրատարակէր զայն :

Մ. ՆԱԹԱՆԵԱՆ

ՅԱԶՈՐԴ ԹԻԻԵՐՈՎ

Թլխահինցին գեղեցիկ անակնկալ մը կրնէ մնալ՝ իր մանկութեան յիշատակներուն վրայ խօսող յօդուած մը , — գրական ինքնատիպ էջ մը , — որկրով , Գիսակի ուղղուած , որ Մասիսի մէջ քրքրած էր այդ յիշատակները մտերմական տողերով : Յովհ. Գազան . հետեւեալ ստացած ենք լեզուարանական կարճ տեսութիւն մը Կ. Ս. Իսթիսեանի «Գրական առաջարկ»ին առթիւ :

ԱՅՆ ՎԱՐՂԵՐՈՒՆ ՊԵՍ

(ՍԻՐՇԵՐԴ)

Այն վարդերուն պէս՝ քարս ու նորածիլ
Զոր անա ռուսի լիաբուռն՝ Ապրիլ,
Շողերով հիւսուած՝ երանգով անուռ,
Այն վարդերուն պէս վարդ մըն ես քնուռ :

Գեղեցիկ ես դուն այն վարդերուն պէս
Որոնցմով պննիս կամ փունջեր կապես,
Այն վարդերուն պէս այնքան հրաշալի
Որոնց հանդէպ սիրսս ընծանով հալի :

Բայց մերք այն վարդեր տեսնով հրապուրիչ
Ափսոս, հոս չունիմ. բնութիւնն ագահ
Զըլանայ իրենց բոյր ձօնել մի քիչ :

Անոնց պէս, աղջիկ, դուն ալ ես ամուլ .
Մեղք անբիծ գեղոյդ : Սիրոյ բոյրն անմահ
Աստուած մոռցեր է հոգւոյդ մէջ հեղուլ :

16 Ապրիլ, 1901

Մ. ԱՃԷՄԵԱՆ

ՄԵՐ ՀԵՌԱԲՆԱԿ ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐՈՒՆ

Վերջին երկու տարիներուն մէջ գաւառային քաղաքներէ հասած բաժանորդագրական յանձնարարութիւնները գերազանցած ըլլալով այս Բ. տարեշրջանի սկիզբէն մեր ունեցած ակնկալութիւնը, անգամ մը եւս հրապարակային շնորհակալիք մը յայտնելու հաճելի հարկին մէջ կը գտնուինք մեր հեռաբնակ ընթերցողներուն, մասնաւորապէս անոնց որոնք Սըր-բագրութեանս ուղղուած նամակներով իրենց գնահատումը կը յայտնեն Մաւիսի լուսն-դակութեանը նկատմամբ :

Այս առթիւ, պիտի խնդրենք մեր Մեծ. գործակալներէն որոնք ազնուաբար կ'օժանդակեն թերթիս ծաւալմանը, եւ կամ անոնցմէ՝ որոնք ուղղակի կը բաժանորդագրուին՝ մեզի ուղղելով իրենց յանձնարարութիւնը, որ նոր շրջանի Ա. թիւէն Մաւիս ստանալու պայման չի գնեն, ինչ որ անիրականալի կը դառնայ հետզհետէ : Իւրաքանչիւր ամսոյ մէջ ներկայացող նոր բաժանորդներու բաժանորդագրութիւնը նոյն ամսուան սկիզբէն սկսիլը լաւագոյն եւ գործնական միջոցն է, որպէս զի կարենանք կանոնաւորապէս գոհացում տալ եղած խնդրանքներուն :

Գալով բաժանագրութեանց գանձումին, իրաւ է որ այս տարի նախորդէն քիչ մը աւելի փութկոտութեան հանգիսեցանք ընդհանրապէս, բայց տեղ տեղ կը յարատեւէ տուական՝ բաժանորդները յապաղեցնելու եւ ապառիկ թերթ կարգալու արմատացած սովորութիւնը : Մաւիսի նոր տարեշրջանի Դ. ամիսը լրանալու վրայ ըլլալով, կը խնդրենք այդպիսիներէն որ հաճին կամ մեր Գործակալներուն յանձնել եւ կամ ուղղակի Սըրբագրութեանս զրկել իրենց տարեկան բաժնեգինը որ շատ համեմատ գումար մըն է արդէն եւ որուն համար չարժեք առանձին նամակներ գրել եւ յիշեցնել :

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ «ՄԱՍԻՍ»

ՔԱՐԱՑԱԾԸ

(Ա.Ի.Ա.Ն.Դ.Ա.Վ.Ե.Պ.)

— 000000 —

Մայիսի պայծառ առաւօտէ մը աւելի զուարթ, փափիկի մանիչակի պէս համեստ, չիկնոտ երեսով աղջիկ մը՝ հագիւ տասնըվեց գարուն բոլորած՝ Համբարձման առաւօտուն, արջալոյսին հետ նոր ելած, կանանչ գորգանման մարգերու վրայէն տփիկ տփիկ առաջ կ'երթար իր եզրօր Սարգսին տիրաւո տանելու։ Գիւղը կը թնդար ուրախութեան աղաղակներով։ Ամէն կողմ մեծ իրարանցում կար՝ զբօսական խումբեր կազմելու, տապկոց չինելու եւ Համբարձման տօնը կատարելու համար։

Սակայն Նարդիկ այն օրը մերժած էր հրաւերը իր քանի մը ընկերուհիներուն որոնք փափաք յայտնած էին իրեն հետ տապկոց ընել։ Իր նպատակն էր այս անգամ եղբօրը հետ կատարել Համբարձումը, այս պատճառով ալ արեւը չծագած կը փութար հասնիլ անոր մօտ։

Ճամբան երկար էր։ Նարդիկ կամաց կամաց առաջ կ'երթար՝ ոտքերը չաղով թրջած։ Մինակ էր եւ այդ լուծեան մէջ չկար մէկը որուն հետ խօսակցէր։ Արեգակը դեռ նոր կը շօշափէր արեւելքի լեռներուն բարձր սարերը, մինչ Նարդիկ արդէն բաւական ճամբայ կտրեր էր։ Յանկարծ խորունկ շունչ մը փրթաւ իր հեւացող կուրծքէն։ Հոն՝ առաւելին եզերքը, ուրկէ կ'անցնէր, նշմարած էր իրենց հարեւանի օրդին Համբիկը, իր մանկութեան բարեկամն ու սիրելին, որ եղները կ'արածէր։

Համբիկն ալ Նարդիկը ճանչցաւ ու դիմաւորելով՝ առաջին հարցումը այն եղաւ թէ այսօր քան կանուխ ի՞նչ բան ունի այն կողմերը։ Նարդիկ պատասխանեց, թէ իր եղբորը ակրատ կը տանի։

Երկուքն ալ չէին կրնար բացատրութիւն մը տալ այն ուրախութեան զօր կը զգային իրենց սրտերուն մէջ։ Դէմ առ դէմ կեցած

լուռ ու մունջ կը դիտէին զիրար եւ չէին կըշտանար։ Վերջապէս Նարդիկը աւելի համարձակ ըլլալով՝ յայտնեց Համբիկին իր փափագը, թէ կ'ուզէր անոր քոյր ըլլալ։ Չբաճճի երիտասարդը չհասկնալու տարաւ եւ բացատրութիւն պահանջեց։ ասոր վրայ Նարդիկ քայլ մըն ալ առաջ երթալով իր զգացումներուն մէջ, երգում առաւ Համբիկէն որ իր ըսելիքները մարդու չպատմէ եւ բացաւ իր այնքան ատեն սեղմած սիրտը։

— Գիտե՞ս, Համբիկ, բաւական ատեն է որ չարունակ երազ կը տեսնեմ քու վրադ, մէկը միւսէն աւելի անհաւատալի բաներ։ Իբր թէ ես զքեզ մանկութենէս մինչեւ հիմայ սիրելուս համար, փափագած ըլլամ քեզ իմ նշանածս ընել, քեզի հետ ապրիլ մինչեւ մահ եւ դուն ալ հաւանութիւն տուած ըլլաս։

Համբիկին սիրտը ուրախութենէն կը թփրտար եւ չէր գիտեր ի՞նչ ըսէր։ Վերջապէս անոր ալ լեզուին կապերը թուլցան։

— Կարծես, Նարդիկ, իմ սրտիս մէջ եղածը գաղտուկ կարգացեր ես, այդ իմ տեսած երազներս քեզի ո՞վ պատմեց։

— Ա՛յ, ես ալ չեմ գիտեր . . .

Մաղկատի աղջիկը պահ մը աչքերը գետին յառած լուռ մնաց, յետոյ նորէն սկսաւ խօսիլ։

— Եթէ բարի հրեշտակ մը գար ըսէր քեզի այս գիշեր թէ սրտիդ ուզածը կատարուի, գիտնայի՞ թէ արդեօք ի՞նչ պիտի խնդրես։

— Դուն ի՞նչ պիտի խնդրես։

— Ա՛յ, քու խնդրածդ։

— Նարդիկը . . .

— Համբիկը . . .

Արեգակը արդէն քանի մը հասակ բարձրացեր էր, երբ Նարդիկ տկամայ մնաց բարով ըսաւ Համբիկին եւ բաժնուեցաւ։

Կերթար կ'երթար ու ետեւը կը դառնար անգամ մըն ալ տեսնելու իր սիրական տղան,

մինչեւ բլուրին ծայրը , որ այլեւս պատուար մը եղաւ երկուքին մէջտեղ :

* * *

Անցան քանի մը տարիներ , Համբիլը ու Նարդիկը շարունակ կը տեսնէին զիրար , իրարու քով էին , միեւնոյն գիւղին , միեւնոյն թաղին մէջ , բայց տակաւին մէկը չէր գիտեր անոնց սիրոյ դադտնիքը :

Համբիլ այլ եւս հասած էր : Շատ չանցած , ծնողքը նշանեցին զինքը իր հաւնած մէկ ուրիշ աղջկան հետ ու հարսնիքի պատրաստութիւններ սկսան տեսնել :

Համբիլին նշանուելուն շանթով լուրը առնելուն՝ Նարդիկ , բողբոլմի յուսահատ , խեղճորոյս , սրտին ցաւէն անկողին ինկաւ :

Նարդիկին հիւանդութեան պատճառը Համբիլին միայն յայտնի էր . իր քար կտրած սիրտը կտոր կտոր կ'ըլլար , բայց ո՛ւշ :

Շարաթ իրիկուն էր , Համբիլին հարսնիքին իրիկունը , Հարսնեւորներու թափօրը կ'անցնէր Նարդիկենց դրան առջեւէն : Ուրախու-

թեան աղաղակներու քանի մը բեկորներ միայն կը հասնէին խեղճ աղջկան ականջին , մինչ անիկա հոգեւարք էր , մահուան քրտինքներու մէջ :

Եկեղեցիին զանգակները սկսան մեղմ հնչել : Նարդիկը տարան թաղելու :

Համբիլ՝ երբ իմացաւ Նարդիկի մահը՝ իր սրտին կսկիծէն խեղագարուած վազեց այն տեղը , ուր երեք տարի առաջ իրարու սէր ուխտած էին . կը ծռէր ու կը համբուրէր անոր ոտքին դպած հողը եւ ներում կը խնդրէր : Առով ալ չսփոփուեցաւ . ինկաւ սարերու ձորեր կանչելով , «Նարդիկ՛ , Նարդիկ՛» : Թաջորդ տարին , Համբարձման օրը , երբ եկաւ իր սիրուհիին գերեզմանին վրայ ծնրադրեց անոր քարը համբուրելու , ինքն ալ հոն քարացած մնաց նոյն զիրքին մէջ :

Դեռ մինչեւ այսօր այդ քարը նոյն ձեւով կը կենայ Մշոյ մէկ գիւղին մէջ , եւ երբ մէկը փորձէ դրժել իր սէրը , «քարացածը» միտքը կ'իյնայ ու կը սոսկայ անոր նմանելէ :

ԱՇՈՒՂ

Ն Ա Մ Ա Կ Ա Տ Ո Ւ Փ

Շ. Ա. (Սիւսոյ) — Պակսած քիւերը դրկուեցան : Ձեր բաժանորդագիրը արդէն գանձած ենք այստեղ :

ԳՈՐԾԱԿԱԼ (Եւդոկիա) — Զիկի նոր բաժանորդին բերբերը դրկուեցան քիւ Ձե , կարեղի բլլալով Ա. քիւ մը գտնել :

Ս. Ի. (Գոնիա) — Ձեր բերբերն ալ կը խրկաին նոյն պակասով : Մանտա-բօսքը գանձեցինք օսմ . նամակատուեն :

Կ. Բ. (Բարսաֆ) — Ձեր բաժանորդագիրը գանձեցինք օսմ . նամակատուեն և բերբերը սկսանք դրկել ցոյց տուած հասցենուդ՝ Կեմիլիկ :

Մ. Ա. Տ. (Իյնէպօլու) — Հասցի փոփոխութիւնը կատարուեցաւ :

Պ. Ս. (Սամսոն) — Գանձեցինք ձեր փոխանակագիրը ի հաշիւ բաժանորդագրութեան :

ԳՈՐԾԱԿԱԼ (Կարին) — Ձեր յանձնարարած նոր բաժանորդներէն մեկուն պակսած քիւր կը դրկենք այսօր :

Մ. Ե. (Մանիսա) — Ուշագի նոր բաժանորդին բերբերուն առաքումը սկսաւ ապրիլ 1ի քիւեն : Իր և ձեր բնակապահները դրկած ենք Իզմիրի գործակալին :

Հ. Պ. (Մալաթիա) — Ստացանք ձեր դրկած քննաշիւր : Գ. Մ. Պ ալ ձեզի պիտի վճարէ իր բաժանորդագիրը : Գաւառարարառով գրուածներէ , զոր կը փափագիք հրատարակել , կրնաք մաս մը դրկել իբրեւ նոյն՝ կարճ բլլալու պայմանով :

Մ. Վ. Գ. (Պերուք) — Մասիսի նախորդ տարեշրջանի (1900) հաւաքածուն կը դրկենք այս օրերս :

ԳՈՐԾԱԿԱԼ (Սամսոն) — Նոր բաժանորդին Մասիսները կը դրկուին Սամսոն , ուղղակի իր հասցէին , այսօրուան թղթատարով , ապրիլ 1ի քիւեն սկսած :

Արժօնատէր Կ. Ս. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

Տպագրութիւն Ե. Մ. Ա. Տ. Է. Ո Ս Ե Ա Ն

Կ. Պոլիս , Զիննանքըլար եօզուշու , Թիւ 27

Թ Ղ Թ Ա Վ Ա Ճ Ա Ռ

Վ. ԵՒ Հ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

Պոլիս, Սուլթան-Համամ, բաղնիքին կից քիւ 18

Տէր-Ներսէսեան թղթավաճառատունը՝ իր նախկին տեղը վերահաստատուած՝ զրամատանց, վաճառատանց, գրասենեակի եւ դպրոցներու վերաբերեալ ճոխ ու ընտիր ապրանքներ բերելու առած է։ Գլխաւորաբար հոգ կը տանի տպագրութեան (փոխանակագիր, շրջաբերական, քարթ ար վիզիթ, հարսանեաց հրաւիրագիր եւլն. եւլն.) եւ կազմի վերաբերեալ գործերու, եւ կը ստանձնէ այս կարգի ամէն յանձնարարութիւններ զորս կը կատարէ փութով, խնամով եւ խիստ դիւրամատչելի պայմաններով։

Ամէն անոնք որ հաճին անգամ մը պատուել Տէր-Ներսէսեան վաճառատունը՝ մեծապէս գոհ պիտի մնան տպրանքներու ճոխութենէն ու ընտիր նանկամանքներէն, մանաւանդ յանձնարարութեանց փութով կատարումէն եւ այն ուղղամտութենէն որ վաճառատան կէտ նպատակն է։

Դաւառներէ եկած յանձնարարութիւնները փութով կը կատարուին։

THE GRESHAM

ԿՐԷՇԱՄ

ԱՆԳՂԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՅՈՎԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ Ի ԼՈՆՏՈՆ

1848 ԻՆ

Դրամագլուխ եւ երաւխաւորութեան գումար աւելի քան 175,000,000 Ֆրանք

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՑԻՉԲ ԷՏՈՒԸՐՏՍ ԵՒ ՈՐԴԻ

Ալալըմքի խան, Կ. Պոլիս։

Հ Ա Ս Տ Ա Տ Ե Ա Լ 1852

ՏԲԹ. Ա. ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ ԵՒ ՈՐԴԻ

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ – ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺԻ

396, ՄԵԾ ՓՈՂՈՑ ԲԵՐԱ, 396

(Եանքի գարեջրասան վառի յարկը, հիւզ Զրպուլքեանց դէմը)

Կատարելագործեալ գործիքներու միջոցաւ ամենաստատիկ ցաւած ախտները մեկ անգամեւ կը լեցնեն. ցաւով դիմելու եւ բուժուած վերադառնալու պայմանաւ։

Նորահնար եղանակաւ, նուրբ, ճաշակաւոր եւ դիմացկուն արհեստական ախտներ կը պատրաստեն, յար եւ նման ընտանի, դիւլֆի ձեւաւորութիւն ըստ տարիքի, ծանոթութիւն եւ ազատ արտասանութիւն երաշխաւորուած։

Բերնի հիւանդութիւնք կատարելագէտ կը բուժուին ինչպէս նաեւ թորեցուցիչ դեղերու եւ ամենակատարելագործեալ աքցաններու միջոցաւ, առանց ցաւի ատամնահանութիւն։

Յ. Գ. Զմեռները կիրակի օրերն ալ (միւսկը կիս օր) ինչպէս նաեւ ամէն օր (միւսկը կիս գիշեր) հիւանդ կ'ընդունին։

Ծանօթ. — Պոլսոյ կողմը մասնահիւղ ԶՈՒՆԻՆՔԻ.

Ա Տ Ա Մ Ն Ա Բ Ո Յ Ժ

ՏՈՔԹ. Գ. ԳԱՐՐԻԷԼԵԱՆ

ԲԵՐԱ, ՄԵԾ ՓՈՂՈՅ, ԹԻՒ 200

Կալաբա-Սերայի Լիսեին դեմ

Ամեն օր ժամը 5—11 (Ը. Թ.)

Կիրակի օրերը ժամադրութեամբ

Ստացանք Ստեփան էֆ. Կուրտիկեանի ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՏԱՂԱԶԱՓՈՒԹԻՒՆ երկը, ՅՅրդ հրատարակութիւն Դաւթեան Գործակալութեան Այս դասագիրքով, Կուրտիկեան էֆ. որուն թարգմանիչի հմտութիւնը եւ գրելու կարողութիւնը ծանօթ են, օմանեան տալաւադարձութեան հիմնական կանոնները ու նըրբութիւնները կը սորվեցնէ :

Ի Ի Ն Ի Օ Ն

ՀՐԴԵՀԻ ԵՒ ԿԵՆԱՅ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ Ի ԲԱՐԻՁ 1828-1829

ՀՐԴԵՀԻ ՃԻՒՂ

Մինչեւ 1899ի վերջը հատուցեալ վեասք	240,000,000 Քր.
1899ին գանձուած ապահովագիրն	19,500,000 »
Դրամագլուխ եւ պահեստ	105,000,000 »
Ապահովագրեալ գրամագլուխ	18,000,000,000 »

ԿԵՆԱՅ ՃԻՒՂ

Մինչեւ 1889ի վերջը հատուցեալ վեասք	99,000,000 Քր.
Ընթացիկ ապահովագրութիւնք	253,000,000 »
Դրամագլուխ եւ պահեստք	150,000,000 »

որ ընթացիկ ապահովագրութեանց գումարին հետ կը համեմատի 60% — ինչ որ «Իւնիօն»ի ապահովագրելոց կ'ընծայէ հսկայ երաւեսաւորութիւն մը ՈՐՈՒՆ ՆՄԱՆԸ ԿԱՐԵԼԻ ԶԷ ԳՏՆԵԼ՝ ԱՐԵԻՆԷՔԻ ՄԷՁ ԳՈՐԾՈՂ ՈՒՐԻՇ ՈՐ ԵՒ Է ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՔՈՎ :

Արեւելքի համար մասնաւոր սակացոյց գեղչեալ գիներով : Նպատաւոր պայմաններ անհամեմատ կերպով աւելի գերազանց քան ուրիշ ո՛ր եւ է ընկերութեան պայմանները : Շահաբաժիններու տարուէ տարի անմիջական վճարում, որով Իւնիօնի ապահովագրուողք ԶԵՐԾ են այն վնասներէն եւ յուսախաբուրքիւններէն, որոնց կ'ենթարկուին միշտ այն անձինք, որ շահաբաժիններու բարդման (accumulation des bénéfices) ՅՈՒԻ եւ ՎՆԱՍԱԿԱՐ դուրսեամբ գործող ընկերութեանց կ'ապահովագրուին :

Ընկերութեան գրամատուցն է ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՊԱՆՔԱՆ

Թուրքիոյ եւ Արեւելքի Տնօրէնութիւն

Կ. Պոլիս, Կալաբա, Թահսապուրուն խան, Օսմ. Պանֆային դիւանքը

Գործակալութիւնք Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքաց մէջ